

Історія

УДК 94(477.85=411.16):378.4.091.8]“190/1914”

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.16917016>**Участь єврейських студентських товариств Чернівецького університету
у відстоюванні національних прав євреїв Буковини на початку XX ст.****Кушнір Микола Петрович,**

Аспірант кафедри історії України Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича, директор Чернівецького музею історії
та культури євреїв Буковини (на громадських засадах), Україна,
<https://orcid.org/0009-0008-2299-3548>

Прийнято: 08.08.2025 | Опубліковано: 21.08.2025

***Анотація:** У статті аналізується діяльність єврейських студентських організацій (товариств) цісарсько-королівського університету Франца Йосифа у Чернівцях на початку XX ст., яка була направлена на спонукання адміністрації навчального закладу та міністерства віросповідань та освіти Австро-Угорщини до визнання факту існування єврейської національності й мови. Дослідження має на меті розкрити причини, приводи і ключові події протестного руху студентів, форми і методи, а також результати їхньої боротьби. Шляхом застосування загальнонаукових методів, таких як аналіз, синтез, абстрагування та конкретизація, а також історико-системного методу, що дозволяє розглядати феномен єврейського студентського руху за національні права у його взаємозв'язку із національним рухом євреїв Буковини загалом, було встановлено таке.*

Поширення у кінці XIX – на поч. XX ст. націоналістичних ідей серед викладачів та студентів німецького походження негативно вплинуло на їхнє ставлення до студентів-євреїв і спонукало останніх до створення власних організацій. З метою встановлення ясності з їхнім національним статусом у навчальному закладі єврейські студентські товариства розпочинають діалог із адміністрацією університету, що з часом переріс у масштабну акцію. Остання тривала практично до початку Першої світової війни. Основними методами впливу на керівництво університету з боку студентів, керованих єврейськими студентськими організаціями, такими як «Газмонея», «Емуна», «Гебронія» та «Зефіра», були студентські зібрання та петиції (меморандуми). Поруч із цим інколи студенти вдавалися й до більш радикальних кроків, таких як свідоме фальшування студентських анкет та вуличні маніфестації.

Попри усі зусилля, єврейські студенти у Чернівцях не змогли досягнути бажаного. Причиною такого результату була непохитна позиція уряду Австро-Угорщини у відстоюванні німецького характеру держави, зокрема й у сфері освіти. Слабкість позицій єврейського студентства, якому часто бракувало злагоди, обумовлювалася також особливостями самого національного руху євреїв у краї, представленому кількома конкуруючими ідеологіями й насамперед сіонізмом та «діаспорним націоналізмом». Незважаючи на це, наполеглива боротьба єврейських студентів мала значний вплив на розвиток національного руху євреїв Буковини австрійської доби, відображаючи один із практичних способів реалізації програми останнього.

Ключові слова: *євреї, студентські товариства, національний рух, етнонаціональні процеси, Буковина, Австрія, Австро-Угорщина.*

**Participation of Jewish student associations of Chernivtsi University in
defending the national rights of the Jews of Bukovina
at the beginning of the 20th century**

Mykola Kushnir,

Postgraduate Student, Department of History Ukraine at the Yuriy
Fedkovych Chernivtsi National University, Director of the Chernivtsi Museum of
the History and Culture of Bukovynian Jews (on a non-profit basis), Ukraine,
<https://orcid.org/0009-0008-2299-3548>

Abstract: *The article analyzes the activities of Jewish student organizations (associations) at the Imperial and Royal Franz Joseph University in Chernivtsi in the early 20th century, which sought to persuade the university administration and the Austro-Hungarian Ministry of Religion and Education to recognize the existence of a Jewish nationality and language. The research aims to examine the causes, pretexts, and key events of the student protest movement, as well as the forms, methods, and outcomes of their struggle. By applying general scientific methods, such as analysis, synthesis, abstraction, and concretization, alongside the historical-systemic method, which enables an examination of the Jewish student movement for national rights within the broader context of the Jewish national movement in Bukovyna, the following findings have been established.*

The spread of nationalist ideas among lecturers and students of German origin in the late 19th and early 20th centuries negatively affected their attitude toward Jewish students and prompted the latter to establish their own organizations. In an effort to clarify their national status within the university, Jewish student associations initiated a dialogue with the administration, one that eventually developed into a large-scale campaign. The campaign lasted virtually until the outbreak of World War I. The primary methods used by students, led by Jewish

student organizations such as “Hasmonea”, “Emunah”, “Hebronia”, and “Zephirah”, to influence the university administration included student assemblies and petitions (memoranda). In addition, students occasionally resorted to more radical measures, such as deliberately falsifying student questionnaires and organizing street demonstrations.

Despite their persistent efforts, Jewish students in Chernivtsi were ultimately unable to achieve their goals. This outcome was largely the result of the Austro-Hungarian government’s consistent policy of upholding the German character of the state, including within the sphere of education. The weakness of the Jewish student body, often marked by internal disunity, also stemmed from the particularities of the Jewish national movement in the region, which was characterized by competing ideological currents, primarily Zionism and “Diaspora nationalism.” Nevertheless, the determined struggle of Jewish students for the recognition of their language and national identity had a notable impact on the development of the Jewish national movement in Bukovyna during the Austrian period, reflecting one of the practical implementations of the latter’s program.

Keywords: *Jews, student associations, national movement, ethno-national processes, Bukovina, Austria, Austria-Hungary.*

Постановка проблеми. Ознакою нашого часу є зростання впливу правих сил і рухів у Європі та світі. Останні часто виступають з націоналістичних і шовіністичних позицій. Є підстави стверджувати, що вже в найближчому майбутньому ми можемо стати свідками нових глобальних етнонаціональних і етнополітичних трендів, а відтак і чергового спалаху інтересу до різних аспектів і факторів націотворення як безперервного процесу адаптації людських спільнот до нових умов існування. Але навіть безвідносно до цього актуальним завданням науки є подальше теоретичне осмислення таких

концептів, як «нація» та «націоналізм», а також заповнення прогалин у вивченні усіх відомих в історії локальних форм прояву націогенезу.

Одним із таких недостатньо вивчених випадків, на наше переконання, є єврейський націогенез на Буковині другої половини XIX – початку XX ст. Останній відбувався паралельно і в умовах конкуренції з аналогічними процесами в середовищі інших національних груп краю – румунів, німців, українців та поляків. Це робить здобуті про нього знання особливо цінними. Як для подальших компаративістських студій, так і для вироблення ефективних практичних рішень у сфері міжнаціональних взаємин.

Великий інтерес з точки зору розуміння закономірностей і особливостей перетворення «етнічної спільноти» у «націю» становить діяльність моноетнічних товариств – нової як для пізньомодерної доби форми соціальної взаємодії наділених громадянськими правами і свободами представників однієї і тієї ж національної групи. Діяльність широкої мережі добровільних моноетнічних об'єднань на Буковині у другій половині XIX – на початку XX ст., яка збігається у часі із процесами національної емансипації і консолідації усіх етнічних груп краю, дозволяє припустити прямий зв'язок між цими явищами. Саме тому дослідження націогенезу буковинського єврейства у вказаний період має включати в себе й усестороннє вивчення єврейського товариського руху. Тим більше, що у цій царині існує ще чимало білих плям та недопрацювань. Зокрема, недостатньо дослідженим залишається внесок єврейських студентських товариств Чернівецького цісарсько-королівського університету Франца Йосифа у боротьбу місцевого єврейства за свої національні права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній історіографії спеціальні праці про діяльність об'єднань єврейських студентів Чернівецького університету в період приналежності краю до Австро-Угорщини відсутні. Єдиною україномовною публікацією, яка містить згадку про організації

студентів-євреїв у Чернівецькому університеті в контексті поширення єврейської національної ідеології і свідомості на території Буковини в австрійську добу, а також містить деякі першоджерела з цієї проблематики, є збірник «Єврейське населення та розвиток єврейського національного руху на Буковині в останній чверті XVIII – на початку XX ст.», що побачив світ у Чернівцях у 2007 р.[1].

Значним доробком у цій царині не може похвалитися й зарубіжна історіографія. За останніх 100 років за кордоном було опубліковано лише декілька праць з цієї теми. Одним з перших, хто звернув увагу на участь студентів у єврейському національному русі Буковини, був безпосередній учасник подій Л.А. Шмельцер. У своїй розвідці про генезу сіонізму на Буковині, яка вийшла у першому томі двотомного німецькомовного збірника праць з єврейської історії краю у кінці 1950-х років в Ізраїлі, він зокрема наголошує, що саме національно-свідомі студенти стояли біля витоків національного пробудження місцевих євреїв [2]. Вказаний збірник вміщує й короткі повідомлення про історію виникнення та діяльність усіх основних єврейських студентських товариств, які існували в Чернівцях у період до і частково після Першої світової війни. Незважаючи на те, що ці матеріали мають мемуарний характер, що пояснюється фактом участі їхніх авторів, а саме А. Кьоніга [3], Г. Штернберга [4], Е. Нойборна [5], Й. Мосберга [6] та С. Брандмаркера [7], в описаних подіях, вони є цінним джерелом, позаяк містять багато фактологічної інформації та імен.

Ключовою й до тепер єдиною працею, яка достатньо детально описує діяльність організацій студентів-євреїв у процесі розгортання єврейського національного руху в Австро-Угорщині загалом та на Буковині зокрема, є опублікована майже чотири десятиліття тому монографія про історію сіонізму та єврейського націоналізму в державі Габсбургів австрійського історика А. Гаісбауера [8]. Попри ґрунтовність вказаного дослідження, його автор

аналізує передусім діяльність членів єврейських студентських об'єднань поза межами університету.

Виділення невирішених частин загальної проблеми. Аналіз діяльності єврейських студентських товариств і, зокрема, перебігу, форм і методів, а також результатів їхньої боротьби за свої національні права як складової частини національного руху євреїв Буковини, якого дотепер бракувало в історичних дослідженнях, дозволить краще зрозуміти закономірності процесу єврейського націотворення, що протікав у середовищі євреїв Центрально-Східної Європи наприкінці XIX – на початку XX ст., та допоможе з'ясувати і класифікувати його рушійні сили, мотивацію суб'єктів, цілі й напрямки їх практичної діяльності, а також наслідки останньої.

Мета і завдання статті. Метою цієї статті є аналіз діяльності об'єднань (товариств) студентів-євреїв Чернівецького цісарсько-королівського університету Франца Йосифа (далі – Чернівецький університет) у контексті боротьби євреїв Австро-Угорщини за визнання державою їхньої мови та національності.

Дослідження зорієнтоване на вирішення таких завдань:

1. Визначити причини та приводи розгортання акцій єврейських студентських організацій Чернівецького університету щодо визнання національних прав студентів-євреїв, що мали місце на початку XX ст.
2. Відтворити загальну хронологію подій, пов'язаних із домаганнями студентів-євреїв у Чернівцях офіційного визнання факту існування єврейської мови та єврейської національності.
3. Показати форми і методи боротьби студентів, а також її результати.
4. З'ясувати причини їхніх успіхів/невдач.

Виклад основного матеріалу дослідження. Створення перших єврейських студентських організацій на Буковині датується 1890-ми рр. і було по суті запозиченням єврейською студентською молоддю німецької традиції,

яка набула поширення в столиці «коронного краю» із заснуванням у 1875 р. Чернівецького університету. Студенти єврейського походження від самого початку активно долучилися до діяльності австро-німецьких студентських корпорацій і товариств, таких як «Армінія» та «Академічна читальня» [9, с.874]. Вважаючи себе німцями юдейського віросповідання, тривалий час вони були активними учасниками процесу формування нової місцевої еліти, лояльної до Корони і прихильної до німецької культури. Водночас саме студенти-євреї були першими, хто відчув на собі зміну ставлення з боку студентів та викладачів німецького походження, які з кінця 1870-х рр. все частіше виступали з позицій німецького національного руху. Починаючи із середини 1880-х рр. під впливом расових теорій цей рух почав набувати все більш виразних антисемітських рис. У Чернівцях свідченням зміни настроїв в університетському середовищі став конфлікт у багатонаціональному за своїм складом студентському об'єднанні «Академічна читальня» [10, с.2].

Відособленню єврейських студентів та створенню ними власних організацій сприяло також поширення в Австрії ідей національного відродження єврейського народу, сформульованих представниками єврейської суспільно-політичної думки ХІХ ст. на кшталт Мозеса Гесса, Леона Пінскера, Теодора Герцля. На Буковину ці ідеї проникли завдяки місцевим студентам, що навчалися в столиці метрополії й мали стосунок до діяльності найдавнішого на теренах держави Габсбургів єврейського студентського товариства «Кадіма».

Першим суто єврейським студентським товариством у Чернівцях стало об'єднання «Газмонеа», яке виникло у липні 1891 р. Його засновники – студенти Й. Бірер, І. Шмірер, М. Ебнер, Я. Комер та Ф. Менчель – вирішили, що організація, наслідуючи університетську традицію, матиме власні кольори, головні убори, нагрудні стрічки, а також братиме участь у студентських поєдинках на шпагах. Бо, як згадував представник пізнішого покоління

«газмонеїців» про початки організації, «хотілося вести повноцінне студентське життя, але при цьому вивчати єврейську історію, займатися єврейськими питаннями, дискутувати і готувати єврейську молодь до боротьби за євреїв та єврейство» [3, с.113]. У 1897 році, який ознаменувався остаточним відмежуванням місцевої німецької спільноти від євреїв шляхом створення «Товариства християнських німців Буковини», відбулося заснування наступного єврейського студентського об'єднання-корпорації під назвою «Зефіра». Ще за три роки постало товариство «Гебронія», а 1903 р. до цього списку додалося об'єднання «Емуна» – єдине, котре відмовилося від традиційних ритуалів німецьких «буршеншафтів», зосередившись натомість виключно на «мирній» роботі.

Починаючи із другої половини 1890-х років дружня до євреїв німецькомовна преса у Чернівцях зарясніла повідомленнями про активності організованого єврейського студентства: вечори-комерси, бали, відзначення єврейських свят і пам'ятних історичних дат, імпрези під відкритим небом, просвітницькі лекції у Чернівцях та провінції, зустрічі зі знаковими постатями єврейської культури, науковцями, публіцистами, курси подолання безграмотності та професійної підготовки, поширення літератури і створення бібліотек, збір коштів на різноманітні соціальні потреби тощо. Така різнопланова діяльність студентів сприяла підвищенню культурно-освітнього рівня молоді та широких верств єврейського населення, а також поширенню національних ідей у краї.

Не залишали студентів байдужими й питання «реальної» єврейської політики (Gegenwartspolitik), яка на зламі століть почала набирати в багатонаціональній державі все чіткіших контурів. У Чернівцях провідником цієї політики була заснована 1901 р. політична організація «Єврейське народне товариство» під проводом депутата австрійського парламенту Бенно Штраухера. Своєю метою вона оголосила домагання національної

рівноправності, визнання повновартості євреїв поміж іншими народами Австрії [11, с.4.]. Це передбачало користування правом на збереження та розвиток своєї національної ідентичності й мови, декларованим у ст. 19 основного закону від 21 грудня 1867 р.

Питання національної ідентичності й мови напряму зачіпало інтереси студентів. Адже, заповнюючи перед початком кожного нового семестру персональні анкети, вони щоразу зобов'язані були вносити відомості про свою національну приналежність, критерієм визначення якої виступала одна із запропонованих на вибір «рідних мов». Відтак результати анкетування ставали частиною офіційної австрійської статистики і лягали в основу культурно-освітньої політики уряду на місцях. Проблемою для національно свідомих студентів єврейського походження було насамперед те, що у списку запропонованих в анкеті мов не було єврейської. На підставі того, що студенти-євреї, які в побуті користуватися переважно мовою Гетте та Шиллера, ставили відповідну позначку в графі «німецька», освітнє відомство вважало їх «німцями». Це не тільки з деякого часу почало травмувати національні почуття єврейської студентської молоді, але й опосередковано слугувало виправданням дискримінаційної політики уряду щодо євреїв. Відповідно включення єврейської мови і національності в офіційні документи державних структур, якими були університети, могло, на думку деяких представників єврейської громадськості Австрії, створити сприятливі умови для того, щоб вимагати від уряду визнання доконаного факту. Таким чином, питання єврейської мови і національності в австрійських університетах, до яких належав і німецькомовний університет у Чернівцях, набувало великої політичної ваги.

Вперше про свою позицію у цьому питанні чернівецькі студенти-євреї публічно заявили в грудні 1902 р. в рамках акції, що охопила практично всі університети Австрії. До загальних вимог щодо відображення єврейської національності в університетській статистиці, переданих керівництву

університету депутацією членів студентського об'єднання «Зефіра», вони додали прохання про скасування лекцій під час великих єврейських релігійних свят. Також активісти повідомили, що мають намір найближчим часом з цього приводу скликати студентське зібрання. За повідомлення місцевої газети, ректор професор Шаріцер заявив, що визнає вимоги студентів, виказав однак сумнів у тому, що сенат університету має повноваження для вирішення цього питання [12, с.3.]. Анонсоване зібрання студентів відбулося на початку лютого 1903 р. У ньому взяли участь понад 200 студентів, у тому числі українського походження, які підтримали вимоги своїх єврейських товаришів по навчанню. Присутній на зборах ректор пообіцяв передати текст резолюції зібрання, а також свої слова на її підтримку міністерству віросповідань та освіти.

Натомість у середовищі чернівецького єврейства студентські вимоги викликали неоднозначну реакцію. Окремі представники т. зв. «партії асимілянтів» навіть вступили у заочну публічну дискусію із студентами, заявивши, що єврейська нація є винаходом сіоністів і що євреї – лише особлива конфесійна група [13, с.3]. У цьому питанні їхня теза повністю перегукувалася із офіційною позицією уряду.

Однак були й ті, хто підтримав студентів і, навпаки, критикував підходи «асимілянтів». Зокрема, на захист студентів виступив один із засновників і колишніх лідерів єврейського студентського руху в Чернівцях М. Ебнер [14, с.2.]. Останній хоч і був переконаним сіоністом, проте вважав «реальну» єврейську політику доцільною. Впевненості студентам додавали насамперед повідомлення про результати аналогічної акції в інших університетах. І, зокрема, у Краківському, керівництво якого заявило, що не бачить проблем у тому, щоб студенти-євреї офіційно зазначали свою національність у студентських анкетах [15, с.5]. У правильності таких дій єврейських студентів переконували й нові провокативні вчинки їхніх німецьких однолітків, зокрема – відмова битися на дуелях із членами єврейських

студентських корпорацій, які, мовляв, «не достойні такої честі» [16, с.5.], або колективне саботування урочистостей з нагоди закладання наріжного каменю під фундамент майбутнього студентського гуртожитку [17, с.3.].

Характерною ознакою початкового етапу боротьби чернівецьких єврейських студентів за свої національні права було те, що їхні зібрання проходили конструктивно, у дусі толерантності й поваги до Alma Mater та її керівництва. Однак, починаючи із зимового семестру 1905/06 н.р., поведінка студентської молоді радикалізується. Приводом до цього стала не тільки відсутність належної реакції з боку чиновників від освіти, але й також поведінка частини професорсько-викладацького колективу університету. В конкретному випадку йшлося про звернення 21-го професора університету до новообраного ректора з пропозицією, щоб представники адміністрації навчального закладу не брали участі в студентських заходах, якщо вони проводяться іншою мовою, аніж німецька. Така позиція викладачів, інспірована вченими німецького походження Гьорманном, Рошманном та Шаріцером, обурила все багатонаціональне студентство, частка німців у лавах якого складала лише 11 %. Так само вона обурила й місцевих політиків і, зокрема, Миколу Василька, який навіть звернувся зі спеціальним депутатським запитом до міністерства віросповідань та освіти [19, с.3-4].

Перед початком нового семестру «Зефіра» закликала єврейських студентів зазначати в анкетах як свою рідну – мову «їдиш» (jüdisch). Одночасно всі чотири єврейські студентські товариства склали й передали ректору чергове звернення з вимогою забезпечити, щоб у свіжій університетській статистиці студенти, які вчинять саме так, були позначені як «єврейськомовні». Та коли навесні 1906 р. нові статистичні дані про відвідуваність університету були оприлюднені, усі побачили, що нічого не змінилося [20, с.5.]. У відповідь на ігнорування їхніх вимог єврейські студенти вдалися до більш нестандартних

дій: під час запису на літній семестр 1906 р. значна частина з них вказала в анкетах як свою рідну – українську або румунську мови [21, с.4].

Щоб підсумувати зроблене, намітити наступні кроки у своїй боротьбі, а також принагідно нагадати керівництву університету про свої вимоги, єврейські студентські об'єднання скликали у кінці літнього семестру 1906 р. нове масове зібрання. З палкими промовами на захист національних прав єврейських студентів та критикою вичікувальної тактики керівництва університету виступили студентські активісти Оренштайн («Зефіра»), Дольберг («Емуна»), Пільпель («Гебронія») та ін. Від українських студентів виступили Ярмолович і Брензан, які представляли відповідно товариства «Січ» та «Союз». У резолюції за підсумками зібрання його учасники заявили, що залишають за собою право використовувати всі доступні їм методи, щоб домогтися свого [22, с.2].

Знаковою подією на зібранні став виступ професора англістики Л. Келльнера, який, будучи євреєм за походженням і сіоністом за переконанням, підтримав вимоги студентів, однак піддав сумніву їхнє розуміння стратегічної мети боротьби. Для роз'яснення останньої він навіть опублікував в одній із місцевих газет спеціальну статтю під заголовком «Чого хочуть єврейські студенти». У ній майбутній лідер сіоністського руху Буковини пояснив природу національних домагань єврейських студентів, але при цьому звернув увагу останніх на те, що вимога визнання єврейської національності набуває сенсу лише у поєднанні із кінцевою метою сіоністського руху – створенням єврейської держави у Палестині. Натомість обґрунтування студентських вимог потребами локальної єврейської політики, а також будь-які альянси євреїв із іншими національностями (натяк на співпрацю із українцями – М.К.) заради цієї політики є помилковими, як і участь євреїв у національній боротьбі народів Австрії між собою загалом [23, с.1-2.]. У започаткованій ним у такий спосіб публічній дискусії про моральні,

культурні та політичні аспекти акції єврейських студентів взяли участь й інші представники єврейської інтелігенції краю. Своїми дописами у місцевій пресі, які варіювалися від повного заперечення до беззастережної підтримки, вони ще більше привертали увагу до проблеми, вирішення якої так наполегливо домогалася єврейська студіююча молодь.

А остання між тим зробила чергову спробу досягти мети. Напередодні початку зимового семестру 1906/07 н.р. представники усіх єврейських студентських товариств і об'єднань звернулися через пресу до своїх однолітків із закликом продовжити практику декларування у студентських анкетах своєю рідною мовою «українську» або «румунську» [24, с.5]. Як з'ясувалося пізніше, цей заклик проігнорувала лише незначна меншість студентів-євреїв, серед яких несподівано виявилися також члени «Газмонеї». Паралельно, зважаючи на єврейське походження нового ректора, яким восени 1906 р. став учений-соціолог Євген Ерліх, також було вирішено провести ще одні перемовини із адміністрацією університету. В ході зустрічі ректор запевнив студентську делегацію, яка складалася із представників «Емуни», «Зефіри» та «Гебронії», що повністю підтримує її вимоги і пообіцяв уже найближчим часом домогтися позитивного рішення у цьому питанні на міністерському рівні [25, с.3].

На початку листопада на дошці оголошень у будівлі університету з'явилося підписане ректором повідомлення про те, що за рішенням сенату від 29.10.1906 єврейським студентам, починаючи із літнього семестру 1907 р., дозволено в анкетах робити додаткову примітку про їхнє національне походження. Ця новина була радо сприйнята студентством й розцінена єврейською громадськістю як перемога єврейських студентських організацій [26, с.4.]. Однак уже за декілька місяців радість змінилася розпачем і роздратуванням. Із нового, підписаного ректором Ерліхом, оголошення, випливало, що за вказівкою міністерства набуття чинності вищезазначеного

рішення сенату відкладається до остаточного розв'язання міністерством цього питання на загальноімперському рівні [27, с.4.].

Такий поворот подій надав боротьбі студентів-євреїв за свої національні права нової гостроти. При цьому додатковим подразником стала нечесна і безпідставна, на думку єврейських студентських об'єднань, спроба адміністрації університету покласти на них відповідальність за вуличні бійки між членами німецьких консервативних та католицького об'єднань, які відбулися на початку лютого 1907 р. Для публічного висловлення своєї позиції з обох питань, а також обговорення наступних кроків з ініціативи «Емуни», «Зефіри» та «Гебронії», 3 березня 1907 р. відбулося чергове велике зібрання єврейських студентів. Окрім рішучості продовжити боротьбу, воно засвідчило, що студенти не мають чіткого плану подальших дій і що в студентських лавах бракує єдності [28, с.3-4.].

Відмінну від трьох інших єврейських студентських об'єднань позицію в питанні тактики займало насамперед товариство «Газмоней». Його представники виступили проти, на їхню думку, «неетичної» тактики протестного декларування мов автохтонних народів краю, українців та румунів, як рідної мови студентів-євреїв й пропонували замість цього в анкетах робити спеціальну примітку «єврейська національність». Також вони закликали менше звертати увагу на місцеву політичну кон'юнктуру, а натомість більш тісно координувати свої дії із аналогічними акціями єврейських студентів в інших університетах Австрії [29].

Про те, що події в інших університетах таки не залишали байдужими єврейську студентську молодь у Чернівцях, свідчить випадок у Празькому університеті, де професор єврейського походження Малер за його національні переконання зазнав цькувань і обструкції з боку німецьких студентів. З ініціативи «Зефіри» 30 червня 1907 р. в будівлі університету в Чернівцях відбулося чергове зібрання єврейського студентства. Його учасники не тільки

різко засудили вчинок німецьких однолітків у Празі, дорікнули частині єврейських студентів, які продовжують стояти на боці німців, за відсутність у них національної гідності, але й також вказали на неприпустимість дискримінації за національною ознакою в академічному середовищі [30, с.3.].

Тим часом наприкінці 1907 р. у Чернівецькому університеті вперше була оприлюднена кількість студентів, які в анкетах окремо вказали на свою єврейську національність. Це сталося під час виступу ректора Є. Ерліха на церемонії інаугурації новообраного очільника навчального закладу, у якому він підбив підсумки навчального року. За його даними, зі 308 студентів іудейського віросповідання 184 визнали своєю єврейську національність. Цей вчинок студентів, як і вчинок ректора, присутні на церемонії представники єврейських студентських об'єднань зустріли вигуками «Хедат!» (слава, івр. – М.К.) [31, с.3.]. Зі свого боку новообраний ректор, професор церковної славістики Є. Козак, запевнив активістів «Газмонеї», які невдовзі попросили про зустріч, щоб з'ясувати його позицію у питанні визнання єврейської національності, що він продовжить практику свого попередника й у внутрішньоуніверситетській статистиці братиме до уваги відомості єврейських студентів щодо їхньої національності [32, с.20.].

Продовж першої половини 1908 р. активісти студентських об'єднань у Чернівцях перебували під сильним враженням від позитивного рішення сенату Віденського університету у справі визнання єврейської національності. Були сподівання, що й керівництво університету Франца Йосифа зробить аналогічний крок і дозволить студентам-євреям зазначати в анкетах їдиш (jüdisch) як свою рідну мову, а тим, для кого рідною є німецька, вносити додаткові відомості щодо своєї національності [33, с.3.]. Певні сподівання покладалися також і на зустріч членів координаційної ради єврейських студентських товариств Австрії із єврейською фракцією в австрійському парламенті [34, с.6.]. Утім жодне з цих сподівань не справдилося. Навпаки, під

тиском націоналістично налаштованих студентів німецького походження сенат Віденського університету змушений був прийняти рішення, які ускладнювали навчання студентів-євреїв.

Важливою подією, яка хоч напряду й не стосувалася ситуації в університеті, але вплинула на подальший перебіг боротьби єврейських студентів за свої національні права, а головне, на її результати, була перша міжнародна конференція з питань мови їдиш, що пройшла у Чернівцях у кінці серпня – на початку вересня 1908 р. Одним із головних завдань форуму було офіційне проголошення «жаргону» (саме так органи влади й частина німецькомовної громадськості держави Габсбургів називали мову їдиш – М.К.) національною мовою євреїв. Однак зібрання, до проведення якого єврейські студентські об'єднання Чернівецького університету долучилися безпосередньо і дуже активно, стало для багатьох розчаруванням: їдиш був проголошений лише «однією з мов» єврейського народу [35]. Тож єврейським студентським активістам не залишалося нічого іншого, аніж черговий раз звернутися до своїх товаришів по навчанню з числа одновірців із закликом робити в анкетах позначки про свою єврейську національність [36, с.3.].

Так само вони вчинили і в наступному, 1909 р., який жодними помітними акціями організованого єврейського студентства Чернівців у напрямку відстоювання своїх національних прав позначений не був. Натомість у цьому році відбувся ініційований чернівецьким адвокатом і колишнім членом «Зефіри» Максом Діамантом судовий процес у Вищому імперському суді, результат якого пролив світло на те, чому вирішення питання про визнання єврейської національності в Австро-Угорщині загалом та в системі вищої освіти зокрема постійно торпедувалося. У своєму позові Діамант вимагав, щоб суд визнав дії Міністерства внутрішніх справ, яке відмовилося розглядати його подання про реєстрацію статуту новоствореного товариства «Єврейський театр» на тій підставі, що воно було складене мовою їдиш, яка, на думку

міністерства, не є «вживаною» (landesüblich) на території «королівств та країв, представлених в парламенті», такими, що порушують норми уже згаданої вище ст. 19 основного закону від 21 грудня 1867 р. За підсумками судового розгляду, який тривав майже пів року, суд відхилив позов Діаманта. Своє рішення судді обґрунтували тим, що за традицією, яка склалася історично, євреї в Австрії не вважаються «національністю» (Volksstamm), а лише конфесійною групою (Religionsgemeinschaft). У питанні мови суд схилився до думки, що оскільки мовою їдиш розмовляє лише частина єврейських підданих Корони, то вона не може вважатися національною мовою, а лише «місцевим діалектом» [37, с.127-137.].

Після рішення суду у Відні боротьба організованого у товариства та об'єднання єврейського студентства у Чернівцях за свої національні права дещо втратила динаміку, але аж ніяк не актуальність. Студенти продовжували стояти на своєму, час від часу нагадуючи адміністрації закладу про свої вимоги в ході періодичних масових зібрань. Одне із таких зібрань відбулося на початку зимового семестру 1910/11 н.р. Воно засвідчило, що позиція керівництва університету у питанні єврейської мови і національності стала більш жорсткою. Зокрема, в ході зборів з'ясувалося, що сенат дозволив проведення зібрання в стінах університету лише за умови, що промовці не будуть користуватися їдишем. Також стало відомо, що декан юридичного факультету професор Печек наказав не приймати студентські анкети, заповнені цією мовою. Розкритикувавши подібні дії, студент Сокаль вказав на те, що зібрання, на якому єврейські студенти не можуть виступати рідною мовою, не має сенсу. Однак більшість вирішила все-таки продовжити збори, щоправда в іншому приміщенні поза межами університету [38, с.3-4.]. У тексті резолюції, прийнятій наприкінці зібрання, його учасники наголосили, що через бездіяльність органів вищої освіти «вони зазнають в університеті національного приниження» [39, с.4.].

А тим часом питання єврейської мови знову стало головною темою для обговорення єврейською громадськістю та національно свідомим єврейським істеблішментом Буковини. Приводом для цього послужив загальнодержавний перепис населення, проведення якого було заплановане на 31 грудня 1910 р. На думку деяких провідників єврейського національного руху в Австрії і насамперед тих, що стояли на позиціях т. зв. «діаспорного націоналізму», майбутній перепис являв собою добру нагоду заявити про існування окремої єврейської нації. Але для цього було необхідно, щоб єврейське населення масово вказало в переписних листах своєю розмовною мовою їдиш [40, с.3.]. Не важко здогадатися, що у відповідних агітаційних акціях, які прокотилися краєм наприкінці 1910 р., студентські товариства і об'єднання Чернівецького університету взяли найактивнішу участь. Їхні члени також були масово присутні у лавах маніфестантів, які 24 грудня 1910 р. пройшли багатотисячною ходою від Єврейського національного дому до будівлі крайової адміністрації, а відтак до міської ратуші з метою засвідчити свій протест проти заборони центрального уряду вказувати у переписних листах єврейську мову як розмовну [41, с.3.].

У самому університеті національні вимоги єврейських студентів теж продовжували ігнорувати. Наступники Ерліха та Козака на посаді ректора відмовилися від практики попередників бодай у внутрішньоуніверситетській статистиці відображати чисельність студентів, які в анкетах додатково зазначили свою єврейську національність. На початку зимового семестру 1911/12 н. р. представники чотирьох основних єврейських студентських корпорацій, а також «Хермонії», «Маккабеї» та «Тікви» передали новообраному ректору, яким став професор богослов'я румунського походження Штефан Сагін, уже традиційний меморандум зі своїми вимогами, зазначивши при цьому, що значущість питання змушує їх підійти до його вирішення зі всією рішучістю [42, с.4.]. Що малося на увазі, стало зрозуміло

лише згодом. Першим кроком став бойкот членами «Емуни», «Газмонеї», «Гебронії» та «Зефіри» святкової інавгурації нового ректора, яка відбулася 3 грудня 1911 р. [43, с.5.]. Для посилення тиску на сенат «Емуна», «Зефіра», а також студентське об'єднання «Єврейська культура» провели 24 лютого 1912 р. в залі Музичного товариства чергове зібрання студентів, яке завершилося прийняттям гострої резолюції, а також вуличною маніфестацією під стінами університету та приватних помешкань окремих членів сенату.

Ці вчинки були розцінені адміністрацією навчального закладу як серйозні порушення внутрішньоуніверситетських правил та звичаїв, що заслуговують на покарання. Щоправда, покараними виявилися лише члени «Емуни» та «Зефіри», яким упродовж одного семестру було заборонено використовувати товариські символи. Окрім того, на чотирьох членів цих організацій були накладені індивідуальні санкції [44, с.1.]. Санкції натомість не зачепили «Газмонею» та «Гебронію», які погодилися виконати категоричну вимогу сенату й публічно висловили жаль з приводу бойкоту інавгурації. Також вони не брали участі у зібранні 24 лютого [45, с.3.]. Такий розкол у лавах єврейських студентів був, однак, лише віддзеркаленням стану справ у місцевій єврейській політиці, де за вплив на єврейські маси краю змагалися два антагоністичні табори – «Єврейська національна партія» під проводом Б. Штраухера, що домагалася покращення становища євреїв у державі Габсбургів шляхом впровадження принципу національної автономії, та партія «Єврейська народна рада» під орудою професора Л. Келльнера, що стояла на сіоністських позиціях, відкидаючи сенс і перспективу подальшого життя євреїв у діаспорі загалом та в Австро-Угорщині зокрема. Саме програму останньої поділяли все більше представників студіюючої молоді й члени «Газмонеї» та «Гебронії» зокрема, які остаточно перейшли на позиції крайнього сіонізму.

Для зниження напруги та налагодження діалогу із адміністрацією університету з ініціативи єврейських студентських товариств 4 березня 1912 р.

було проведено нове велике зібрання, у якому на їхнє запрошення взяли участь ректор Сагін та окремі члени сенату. Єврейських студентів уже за традицією прийшли підтримати їхні українські товариші по навчанню, а саме члени корпорацій «Січ» та «Союз». За результатами дискусії, яка пройшла в толерантній атмосфері, ректор запевнив присутніх, що як людина він повністю поділяє національні вимоги єврейського студентства, і пообіцяв клопотати перед сенатом про пом'якшення санкцій [46, с.3-4.]. Позаяк цього не відбулося, на захист своїх молодших одновірців став комітет градуйованих єврейських випускників університету, який 6 квітня 1912 р. скликав велелюдне зібрання у Єврейському національному домі. Його учасники, серед яких були й єврейські політики різних напрямків – від сіоністів до соціал-демократів – засудили практику свавільного зарахування єврейських студентів до німецької національності, висловили підтримку членам «Емуни» та «Зефіри» і закликали останніх продовжувати свою боротьбу до її успішного завершення [47, с.3.].

Утім, самі єврейські політики, які домагалися того самого, але своїми методами, теж не мали особливих здобутків: новий порядок виборів до крайового сейму, який запровадив голосування за національними куріями, не передбачав існування єврейської національної курії. Австрійський уряд залишався у питанні єврейської національності й мови непохитним. Тож єврейським студентам у Чернівцях не залишалося нічого іншого, як знову вдатися до тактики фальшування персональних анкет, шляхом декларування румунської та української мов як рідних.

1913 рік, який став останнім мирним роком для мешканців підавстрійської Буковини, не приніс у цьому плані жодних змін. За винятком того, що накопиченому за попередні роки розчаруванню та роздратуванню члени єврейських студентських корпорацій все частіше почали давати вихід на вулицях крайового міста у бійках із їхніми німецькими однолітками, які давали для цього все нові й нові приводи [48, с.2-3.]. Від цього часу фізичний захист

національної честі став для юного покоління єврейської еліти краю невід'ємною частиною боротьби за національні права.

Висновки. Боротьба єврейських студентів цісарсько-королівського університету Франца Йосифа в Чернівцях за свої національні права, яку організували й очолили єврейські студентські товариства, розпочалася 1902 р. й тривала практично до початку Першої світової війни. Її причиною був невизначений національний статус студентів єврейського походження, яких на підставі вживання ними в побуті німецької мови формально вважали німцями. Приводом для незадоволення та для розгортання протестних акцій єврейського студентства стала поведінка студентів та викладачів німецького походження, які, починаючи з кінця XIX ст., стали на шлях національного відмежування від євреїв. Упродовж усього періоду боротьби в акціях єврейських студентів превалювали письмові та вербальні форми протесту, такі як студентські зібрання та колективні зустрічі з керівництвом навчального закладу. Ці форми відповідали нормам поведінки й студентської етики, поширеним у той час в австрійських університетах. Лише зрідка студенти вдавалися до більш радикальних дій, таких, наприклад, як навмисне декларування у персональних анкетах мови інших національних груп краю як своєї рідної. На останньому етапі на тлі радикалізації настроїв у студентському середовищі питання визнання національності й мови поступається місцем потребі фізичного захисту національної честі та гідності єврейського студентства.

Головною причиною, яка завадила студентським товариствам, а також неорганізованим студентам, що їх підтримували, домогтися своєї мети, була деструктивна позиція центрального уряду. Останній намагався зберегти домінуюче становище німців в Імперії Габсбургів, роблячи це коштом єврейських національних інтересів. Значний вплив на перебіг і результат боротьби мали особливості місцевої єврейської політики, у якій домінували дві

протилежні політичні течії. Протистояння між ними негативно позначалося на єдності студентських лав.

Список використаних джерел

1. Єврейське населення та розвиток єврейського національного руху на Буковині в останній чверті XVIII – на початку XX ст. (2007): Збірник документів і матеріалів / Упор. О.В. Добржанський, М.П. Кушнір, М.Д. Никирса. Чернівці. 464 с.
2. Schmelzer L.A. Geschichte des Zionismus in der Bukowina. *Geschichte der Juden in der Bukowina.* / Hg. Gold H. Tel-Aviv, 1958. S.91-112.
3. König A. Geschichte der J.N.A.V. „Hasmonäa“ in Czernowitz. *Geschichte der Juden in der Bukowina.* / Hg. Gold H. Tel-Aviv, 1958. S.113-115.
4. Sternberg H. Geschichte der J.N.A.V. „Emunah“ in Czernowitz. *Geschichte der Juden in der Bukowina.* / Hg. Gold H. Tel-Aviv, 1958. S.117-119.
5. Neuborn E. Jüdisch-nationaler akademischer Verein „Humanitas“. *Geschichte der Juden in der Bukowina.* / Hg. Gold H. Tel-Aviv, 1958. S.120.
6. Mosberg J. Geschichte der J.N.A.V. „Hebronia“ in Czernowitz. *Geschichte der Juden in der Bukowina.* / Hg. Gold H. Tel-Aviv, 1958. S.121-123.
7. Brandmarker S. Geschichte der „Heitid“ in Czernowitz. *Geschichte der Juden in der Bukowina.* / Hg. Gold H. Tel-Aviv, 1958. S.125.
8. Gaisbauer A. Davidstern und Doppeladler. Zionismus und jüdischer Nationalismus in Österreich 1882-1918. Wien-Köln-Graz, 1988. 553 s.
9. Turczynski E., Vereine, Interessenverbände und Parteien in der Bukowina. *Die Habsburger Monarchie 1848 – 1918.* / Hg. Rumler H., Urbanistch P. Bd. VIII/1. Wien, 2006. S. 859-880.
10. Von der Universität. *Bukowinaer Rundschau.* – 1889.05.03.
11. Aufruf des „Jüdischen Volksvereines“ in Czermowitz. *Bukowinaer Post.* – 1889.05.03.

12. Anerkennung der jüd. Nationalität. *Bukowinaer Post.* – 1902.28.12.
13. Die Juden eine Nation? *Bukowinaer Rundschau.* – 1903.25.01.
14. Die Juden – eine Nation? *Bukowinaer Post.* – 1903.27.01.
15. Anerkennung der jüdischen Nationalität. *Bukowinaer Post.* – 1903.29.03.
16. Studentenschlägereien. *Bukowinaer Post.* – 1904.17.04.
17. Das Studentenheim und die deutsch-nationale Studenten. *Bukowinaer Post.* – 1904.23.08.
18. Anerkennung der jüdischen Nationalität. *Bukowinaer Post.* – 1906.13.02.
19. Zur Sprachenfrage an der Universität. *Czernowitzer Tagblatt.* – 1905.07.07.
20. Anerkennung der jüdischen Nationalität. *Bukowinaer Post.* – 1906.04.03.
21. Anerkennung der jüdischen Nationalität. *Bukowinaer Post.* – 1906.11.03.
22. Die Anerkennung der jüd. Nationalität. *Bukowinaer Post.* – 1906.19.06.
23. Was die jüdischen Studenten wollen. *Czernowitzer Tagblatt.* – 1906.24.07.
24. Anerkennung der jüd. Nationalität an der Czernowitzer Universität, *Bukowinaer Post.* – 1906.29.09.
25. Anerkennung der jüdischen Nationalität. *Bukowinaer Post.* – 1906.25.10.
26. Anerkennung der jüd. Nationalität an unserer Universität. *Bukowinaer Post.* – 1906.04.11.
27. Die Anerkennung der jüdischen Nationalität auf unserer Universität. *Bukowinaer Post.* – 1907.26.02.
28. Eine jüdische Studentenversammlung. *Czernowitzer Tagblatt.* – 1907.05.03.
29. Ibidem.
30. Jüdische Studentenversammlung. *Bukowinaer Post.* – 1907.02.07
31. Rektorsinauguration. *Czernowitzer Allgemeine Zeitung.* – 1907.10.12.
32. Anerkennung der jüdischen Nationalität. *Die Welt.* – 1907.06.12.
33. Anerkennung der jüdischen Nationalität an der Wiener Universität. *Bukowinaer Post.* – 1908.12.05.

34. Anerkennung der jüdischen Nationalität an den Hochschulen. *Bukowinaer Post.* – 1908.10.05.
35. Кушнір М. Єврейська мовна конференція у Чернівцях 1908 року. *Незалежний культурологічний часопис «І»*. 2009. Число 56, С.70-73.
36. Anerkennung der jüdischen Nationalität. *Czernowitzer Allgemeine Zeitung.* – 1908.02.10.
37. Walz St. Staat, Nationalität und jüdische Identität in Österreich vom 18. Jahrhundert bis 1914. *Ethnien. Regionen. Konflikte. Soziologische und politologische Untersuchungen.* / Hg. Ashkenasi A. Bd. 8. Frankfurt am Main-Berlin-Bern-New York-Paris-Wien, 1996. 226 s.
38. Die jüdische Muttersprache. *Czernowitzer Allgemeine Zeitung.* – 1908.07.10.
39. Die jüdische Muttersprache. *Czernowitzer Allgemeine Zeitung.* – 1908.09.10.
40. Die Volkszählung. *Die Volkswehr.* – 1910.06.12.
41. Die Volkszählung. *Czernowitzer Tagblatt.* – 1910.28.12
42. Anerkennung der jüd. Nationalität an der Czernowitzer Universität. *Czernowitzer Tagblatt.* – 1910.09.11.
43. Die jüd. Studentenschaft zur diesjährigen Rektorsinauguration. *Czernowitzer Tagblatt.* – 1911.03.12.
44. Ein akademisches Urteil. *Der jüdische Volksrat.* – 1912.02.04.
45. Zu den letzten Studentenversammlungen. *Der jüdische Volksrat.* – 1912.12.04.
46. Jüdische Studentenversammlung an der Universität. *Czernowitzer Tagblatt.* – 1912.05.03.
47. Die Czernowitzer Universität und die jüd. Studenten. *Czernowitzer Tagblatt.* – 1912.07.04.
48. Große Studentenschlägereien. *Czernowitzer Tagblatt.* – 1913.07.07.